

ÁTTÉRÉS AZ ÚJ SZABVÁNYOKRA AZ MTA KÖNYVTÁRÁBAN

KOVÁCS MÁRIA

Minden ellenkező – nyomtatásban vagy szájhagyomány útján elterjedt – híreszteléssel ellentétben az MTAK „dokumentum-leírói” félévi előkészítő gyakorlat után 1986 januárjában a starthoz álltak. Ettől kezdve minden feldolgozandó tételt (évi 13–15 ezer könyvet) – kiadása keltétől függetlenül – az új szabványok előírásai szerint írunk le. Az 1985 végével lezárt, 37 éves katalógusunk revízió után microfiche formájában is rendelkezésre áll majd.

Tizennyolc évi angliai tartózkodás után, 1982-ben csatlakoztam az Akadémiai Könyvtár fent említett csoportjához. Ez a leleplezés indokolja, miért szemlélem én az itthoni eseményeket az új szabványokra való áttérés terén kicsit a British Library, illetve a British National Bibliography-(BNB)-nél katalogizálóként eltöltött hat évem szemszögéből is. Mindjárt kiindulóban be kell vallanom, hogy rendkívül meglep az az óriási általános döbbenet, tiltakozás, ellenállás és őszinte kínlódás, melynek hullámai mindenünnen magasra csapnak, és általában maguk alá temetik a kétségbeesett dolgozókat, magukkal rántva az egyelőre teljesen gyanútlan ártatlan olvasókat is, akik jólétesültségük fokával egyenes arányban már lassan attól rettegnek, hogy a katalógusban a jövőben valamiféle számítornyelvet lesznek kénytelenek kisilabizálni.

A mumushangulat kialakulásának okát én két sajnálatos tényben látom. Az egyik, némely feldolgozó osztályban uralkodó felfogás, hogy erre a pokoli munkára munkaerőt, különösen fiatalokat kapni, lehetetlen. Ezért aztán a friss vér hiányzik a vérkeringésből – aki persze harminc éve csinál valamit rutinosan, megfelelően, nap mint nap, azt igen nehéz meggyőzni arról, hogy a világ közben odakinn nem állt meg, változtak a követelmények és az igények és velük együtt haladni, alkalmazkodni, alakulni, mondjuk ki: *változni kell*. A másik sajnálatos tény pedig egyszerűen az, hogy a változás fontosságát, jelentőségét fel nem fogva, el nem ismerve, a vezetőség általában talán nem eléggé biztosítja az átállás megértéséhez és megtanulásához szükséges körülményeket, és ezeket országosan nem koordinálják (holott együttműködésre, egyöntetűsége lenne szükség: hisz ez a célja az egésznek!), aminek következtében az érintett személyek nem fogják fel igazán, miről van szó, nem értik, és valljuk be, nem ismerik elég jól azokat a szabványokat, amelyek alapján dolgozniuk kellene. Azzal a hármas célkitűzéssel, amely az ISBD(M) létrejötté mögött van:

1. egy országban vagy egy nyelv használói által készített leírások könnyen érthetőek legyenek más országokban vagy más nyelvek használói számára;
2. az egyes országokban készített leírások a más országokból származó leírásokkal együtt egyezíthetőek legyenek különféle file-okba vagy jegyzékekbe;
3. az írásos vagy nyomtatott leírások minimális szerkesztéssel géppel olvasható formára legyenek átalakíthatók

legtöbben tisztában vannak, de sajnos úgy látják, hogy mindez rájuk nem vonatkozik. Ezen az alapon a mai napig lovaskocsin járhatnánk munkába és biciklivel külföldre, gertyával világíthatnánk stb., stb.

Ha nem ismerjük a szabványokat, ha tanulásukra csak fél – vagy negyed figyelmet áldozunk, ez rendkívül veszélyes és káros következményekkel jár. Elsősorban ezért van az, hogy olyan sokan nem veszik észre, az új típusú leírás formailag mennyivel tisztább, világosabb, elvben pedig mennyivel logikusabb, tulajdonképpen mennyivel könnyebben megtanulható, mint a régi volt. Az újfajta anyag (pl. a testületi szerző tömeges jelentkezése, a konferenciák problémái) elkerülhetetlenné teszi újfajta megoldások keresését – ezért az új szabályok az olvasók szempontjából is könnyebben kezelhető bibliográfiai leírásokat eredményeznek majd a katalógusban.

Az általában panasztól problémák egy része annak a tévhitnek a következménye, hogy *mindenre* szabályt kell keresni és találni és ahhoz mereven ragaszkodni, holott az új szabványok alapvető követelménye *logikájuk* felismerése, s ennek alapján a szóban forgó könyvtár szükségleteinek megfelelő, adott kereteken belüli – itt-ott módosított – felhasználása. Egyszóval: „common sense”! A házi szabályzatoknak pedig nem a nagy szabványok kivonatait kellene tartalmazniuk, hanem a tőlük való eltérést kellene rögzíteniük és következetes alkalmazását biztosítaniuk. A panasztól problémák másik része egyszerűen a szabványok nem ismeretének vagy félreértésének, téves alkalmazásának következménye.

Annak tudatában, hogy a magyarországi körülmények igen sok szempontból nem hasonlíthatók az angliaiakhoz, fentebb említett két sajnálatos buktatónkkal összehasonlítható szeretném néhány szóval a British Library személyzeti politikáját és általában az új módszerek betanításának rendszerét ismertetni.

A megürrült, vagy újonnan létesített állásokat mind könyvtáron kívül, mind könyvtáron belül meghirdetik. Az új munkatársat elődje, vagy annak hiányában társa, néhány hétig tanítja. A BNB katalógizálótól egy év leforgása után kívánják csak meg, hogy saját lábukon álljanak. (Van, aki ezt előbb is megteszi, de aki az egy év elteltével sem, az hamarosan más munkakörben találja magát.) A vezetőség évente körlevelet bocsát ki, amelyben mindenkit megkérdez, hová kéri áthelyezését. Az újonnan csatlakozottak általában két évig egyhelyben maradnak, de azon túl már rossz néven veszik tőlük is, ha 1–2 évente nem vándorolnak tovább. Nem tekintik elvesztett energiának, hogy akit betanítottak, az máris változtat, mert a végső cél olyan munkaerők nevelése, akik a könyvtár tevékenységének *egészét* átlátják, és ezzel együtt magának a könyvtárnak a szellemét is frissen, rugalmasan tartják. Azokból, akik szívesen vándorolnak évről-évre, osztályról-osztályra és az elvégzett munka minden fázisát közelről, tapasztalatból ismerik, azokból kerülnek majd ki a vezetők. Akik nem akarnak vezetők lenni, végül visszakérhetik magukat oda, ahol a számukra leginkább megfelelő munkát végezték és ott aztán az osztály munkaerőinek fő erősségévé válnak. Én ezt a rendszert annak idején megdöbbenően, túlzottan nagystílusú és igen költségesnek éreztem, de amióta módomban volt az ellenkezőjét s annak következményeit tapasztalni, véleményem megváltozott.

Ami új rendszerekkel, szabályokkal, esetleges gépesítési változásokkal kapcsolatos betanítási módszerüket illeti, annak az a lényege, hogy *van* ilyen módszerük. A tanulási

körülményeket a legkisebb tanulnivalóhoz is skrupulózusan megteremtik, a tanfolyamokat gondosan felépítik (az órák közti, délelőtti kávé, délutáni tea felszolgálásáról sem elfeledkezve. . .) az oktatókat kijelölik és a tanulókat a szükséges időre szabaddá teszik. Itt szürom közbe, hogy ami a normát illeti, az ott általában csak névleges. Az elvárt minimumot felvételtkor közlik. Aki többet, jobban végez, annak előmenetele biztosítva van, aki kevesebbet, azt legfeljebb áthelyezik máshová. Nincsenek merev korlátok: se lefelé, se felfelé nem erőltetik senki teljesítményét és különböző képességű embereket nem próbálnak erőszakkal egy szinten tartani, mert ez sem az általános munkamorálnak, sem a szóban forgó személyek önbecsülésének és általános közérzetének nem előnyös. Egyébként, a British Library egyben „oktató könyvtár” is volt, vagyis végzős könyvtáros növendékek vizsgájuk előtt rendszeresen nálunk töltöttek hosszabb-rövidebb időt: a BNB különböző munkafázisait kijelölt kollegák tanították be 6–8 héten keresztül és úgy adták tovább a diákot a következő osztályra. A katalógizáló osztályon ezt én is rendszeresen csináltam és ottani módszerünkben elcsentem mindazt, ami hasznosnak bizonyult.

És ezzel térjünk is vissza Londonból a Roosevelttérre, ahol az új szabvány megtanulásának időszaka alatt nemcsak az említett csésze kávék és teák maradtak el, hanem (egy, a szervező személy kivételével) külön szabadidőt sem kapott senki – a napi normán felül, „tásadalmi munkában” írt le mindenki napi egy-egy könyvet, vagyis heti ötöt. Ennek azonban volt egy nagy előnye: nem egyetlen intenzív gyakorlási periódusra, mondjuk két hétre korlátozódott a tanulás, az akkor éppen kéznél levő könyvek kényszerű felhasználásával, hanem a féléven keresztül beérkezett állományból reprezentatív mintagyűjteményt állíthattunk össze és fokozatosan egyre nehezebb, „problémásabb” könyveken gyakoroltunk, ugyanazokat adva kézről kézre.

A gyakorlás londoni receptje pedig a következő. Végy két személyt, akik a szabványt jól ismerik, ezek közül az egyiknek a „tanfolyam” megszervezését és minden akadályon át(!) való fenntartását, továbbvitelét kell vállalnia, a másiknak pedig a menetközben állandóan felmerülő problémákkal kapcsolatos döntéseket kell meghoznia: vagyis az ő feladata az általános felülvizsgálat és a végső határozatok rögzítése (házi szabályzat). Ezekhez végy annyi személyt, ahányan dokumentumleírással foglalkoznak. Ezek a személyek lehetőleg *akarják* az újat megtanulni, mert ha nem akarják, akkor is be kell vezetni és ha időben nem mindenki tudja, hogyan, annak terhe azokra nehezedik majd, akik a vonaton munkába jövet és hazafelé menet hónapokon át regény helyett bibliográfiai leírást olvastak. Tizennégy éves kora után akarata ellenére igen nehéz bárkit bármire megtanítani, ezért igen fontos – ha már főzünk – e „hozzávalók” indulás előtti alapos, izletes (=kedvcsináló) bepácolása.

Ezek után első lépés a formai előírásoktól való babonás félelem leküzdése, vagyis az előírások alkalmazásának automatikussá tétele, („ha álmodból felébresztenek is . . .”). Ennek megoldása az volt, hogy három-négy héten keresztül a legegyszerűbb könyveket osztottuk ki és írtuk le, (vagyis ahol a szerző és a cím nem volt senki előtt kétséges, sőt a címdalton volt, ahol a sorozat valóban sorozat volt, nemcsak a kiadó nevezte annak), és ezért a világon semmire sem kellett koncentrálni azon kívül hogy hová tegyünk kettőspontot, hová pontosvesszőt és hová ne tegyünk szóközőket vagy pontot. A harmadik héten általános meglepetésre ez már olyan természetessé vált, hogy oda se kellett figyelni

– annál inkább a napi normát képező régi leírásra, ahová az új központosítás megkezdte alattomos becsúszását. (A kettős leírásnak ez az átka sajnos végigkísérte a félét.) Első perctől kezdve mindenkinek a munkáját valaki más ellenőrizte, és kb. 5–6 hetenként cserélgettük a revizorokat: egymás hibáiból vagy jó meglátásaiából rengeteget lehet tanulni, arról nem is beszélve, hogy amit az ember maga ír le, ahhoz nem mindig veszi a fáradságot, hogy mindent ellenőrizzen a szabványban (majd a revizor!). De amit más munkájába belejavít, azt meg kell tudni indokolni (sőt, ha követelik, meg is mutatni, nyomtatásban), milyen alapon tette. A legfontosabb pedig az egész gyakorlatban az, hogy a szabványok önálló használatát mindenki megtanulja. Az első két hónap alatt megszoktuk, mi *hol* van, milyen problémához *mit* kell megnézni, melyik kérdésre *melyik szabvány* ad választ? Magát a választ mindenre kívülről csak évek múlva lehet tudni (talán), de hogy hol lapozható fel fél perc alatt, annak megjegyzéséhez néhány hét is elég – és ez önbizalmat, vele együtt pedig fokozódó sebességet ad, a gyorsulás viszont még több önbizalmat, és így tovább. A szabványokat első perctől (és főleg első perctől) kezdve forgatni kell, nehogy valaki megszokja, hogy mindent másoktól kérdez, mert azt aztán később nem győzi senki sem idővel, sem energiával.

A második hónapban fokozatosan nehezebb könyvek leírásába kezdtünk, de mindig szisztematikusan. Heteken át gyakoroltuk kizárólag a többkötetes műveket, és ugyanazt a könyvet többen is leírták. Mindezt természetesen az említett szervező személynek kell adminisztrálnia: ő jegyzi, melyik könyv kinél volt már, ki revideálta, a leírásokat elteszi összehasonlítás céljára. (Igen tanulságos a már említett, de elég sokszor nem emlegethető „common sense” bizonyítása szempontjából, hányszor születik két- sőt háromféle leírás, melyek mindegyike elfogadható.) Az ő feladata a már revideált leírások újabb revíziója és az esetleges tévedések közlése mind a leíróval, mind a revizorral. Az eközben felmerülő, *valódi* (tehát a szabványokból fél perc alatt meg nem oldható) problémákat fel kell jegyeznie, azokat megoldania (a „superrevizor” segítségével) és minden hét végén pontról pontra, az adatcsoportok sorrendjében jelentésben összefoglalnia a végső döntéssel együtt. (Hasznos ceruzával a problémát szolgáltató személy nevét is a margóra írni, hogy lehetőleg mindenki szemelláthatólag kivehesse a részét.) Mivel a döntések egy része nem véglegesen fogalmazódott meg, ezért nem tanácsos sokszorosítani és kiosztani, hogy aztán olvasatlanul kerüljön bele mindenki kartotékjába, hanem inkább aláírásokat kérve körözni. Így biztos, hogy mindenki elolvassa – aki nem és mégis aláírta, az később legalább csak magára vethet! Amikor majd valamelyik ilyen döntés megváltoztatására kerül sor, akkor csak egy példányon kell jelezni és nem áll fenn a veszélye annak, hogy valaki például helytelennek bizonyult „megoldást” őriz meg örökre. A készülő, végleges háziszabvány ezekből használja fel – többek között – az elfogadott és bevezetett szabályzatokat, döntéseket.

A többkötetes könyvek után következett a testületek, velük együtt a sorozatok, sorozati testületi utalók gyakorlása. Ezeket, az egyéb leírásoktól eltérően véglegesen írtuk meg, összegyűjtöttük egy dobozban és amikor a sorozatok 1986-tól befutottak, csak ki kellett emelni őket utalóستul, és beosztani végleges helyükre.

A testületek mellé itt-ott kikapcsolódásul néhány érdekesebb „Művek” (vagy más egységesített cím), fordítás, cirill átírás, hasonmás kiadás és egyre magasabb nivójú, egy-

re bonyolultabb, a szabványban nehezebben megtalálható megoldású, rafináltabb gondolkodást igénylő mű csatlakozott, amit egymás után szintén mindenki leírt. Ez a folyamat akkor kulminált, amikor mindenki méltóvá nyilvánított arra, hogy konferenciákkal foglalkozzék. A konferenciákat tucatjával gyűjtöttük össze és csoportosítottuk fajták (megoldási fajták) szerint, úm. „megkülönböztető címesek”, „testületi szerzősök” „kongresszusi nevesek” stb. Ez lévén az egyetlen, komolyabb koncentrációt igénylő és nagyobb változást jelentő, újfajta (és lássuk be: ideális megoldású!) leírás, itt egyenként, külön-külön szóbeli magyarázat és eligazító jegyzetek segítségével tanulta meg mindenki, hogy mikor, mit, hogyan. Ezeket aránylag hosszú ideig gyakoroltuk. Szerencsére a konferenciák többnyire az egész addig gyakorolt anyag több részét is képviselik (sorozatok, különleges személynevek, párhuzamos címek, bonyolult testületi nevek, több-kötet, stb.) így kiválóan alkalmasak voltak arra, hogy velük együtt mindezt állandóan ismételgessük.

Az egymás leírásainak revidálása annak megértéséhez is hozzásegített mindenkit, hogy *mikor* és *mi célból* kellene az egységesített nevek, mikor kell ennek érdekében „talpat” írni, vagy ahogy néha megoldottuk (leginkább éppen a konferenciáknál) mikor használhatók a megjegyzésben, ahová az előszóban elrejtett rendező testület egységesített nevében mentettük át, a talpban való újabb ismétlés elkerülése végett. A besorolási adatokat mindenki az általa revidált leírásokban aláhúzással jelezte. 1986-tól mindenki a sajátját húzza csak alá.

Az egész gyakorlási idő alatt gyűjtöttük, jegyeztük azokat az elvi problémákat, melyeket magunktól végképp nem tudtunk megfelelően megoldani. Ezeket aztán megmutattuk *Fügedi Péternének*, a Szabványbizottság szakértőjének és közösen, legtöbb esetben sikerült kielégítő – a szabványt nem sértő, de a könyvtár követelményeit is figyelembe vevő – megoldást találunk.

Ezzel el is telt több, mint fél év. Nehéz volt úgy megtanulni valamit, újat, hogy közben teljes gözzel a régit is csináljuk – viszont így nyertünk ilyen hosszú időt hozzá. És ez alatt az egész idő alatt, a receptemben javasolt, mindenre elszánt szervezőnek kiapadhatatlan energiával és egy tank határozottságával kell az egészszet mozgásban tartania, mialatt a kollegák (*horribile dictu*) magánéletet is élnek, ami nem volt belekalkulálva – vagyis betegek, költözködnek, szabadságra mennek és közben állandóan ezer józan, jól átgondolt érveléssel alátámasztva javasolják a gyakorlás felfüggesztését, szüneteltetését. De ez az, amit nem szabad megtenni. Aki nincs jelen, nem „mulaszt” semmit, hiszen ha megjött, könyörtelenül megkapja ugyanazokat a könyveket, melyeket elődei már leírtak. De a folyamatot egyöntetűen, mindenki részére megszakítani, megtörni egy napra sem szabad, mert különösen ha közben a régi szabályok szerinti leírás is tovább folyik, nagyon könnyű elfelejteni és összezavarni mindazt, amit csak heti 5 könyvben gyakorolhatott az ember. Mindenki képeségei szerint tanul és felejt – a felejtés, a gyakorlatból való kiesés veszélyezteti az egész eredményt.

Kollegáim 3 évvel ezelőtt, és 1985-ben velük együtt én is a Széchényi Könyvtár párnapos tanfolyamán is részt vettünk. Hogy mennyire hasznosnak találtuk, azt igazolja egyik kollegám megdöbbentő kijelentése is, amikor fél éves, nagy gonddal felépített lelkiismeretes gyakorlásunk *után* ezzel az ártatlan megjegyzéssel vágott fejbe: „Én ma is *azt* tudom, amit két évvel ezelőtt a tanfolyamon tanultam!” . . .

Megfigyelésem szerint ezeket a tanfolyamokat a részt vevő könyvtárak sajnos nem veszik elég komolyan. Sok a „képviselő” küldött, aki *nem* címleíró, ezért saját munkája szempontjából a hallottak nem érdeklik (többnyire követni sem tudja), akiknek pedig szüksége lenne az előadottakra, azoknak nem képes majd átadni azt, amit maga sem ért. A megjelent címleírók egy része pedig nem rendelkezik a „*haladó*”-tól megkívánt ismeretekkel, s ezzel a többieket visszatartja.

Örömmel üdvözlöttük azt a lehetséges módosítást, hogy tekintettel az alcím és az egyéb címadat közti alig érzékelhető különbségre, előbbit is átvehetjük (szögletes zárójelben) az előzéklapokról, és azt is, hogy a sokszor értelmileg zavaró (és mindig csúnya) nagy kezdőbetű helyett mindkettőben kis kezdőbetűt használhatunk. Sajnos a gyakorlatban, az 1986-os végleges átállás óta ezzel az (egyelőre csak a tanfolyamon elhangzott, szóbeli) engedménnyel tartalmilag nem, csak formailag élünk, vagyis használjuk ugyan a kisbetűs formát, de az „egyéb címadatnak” a szabványban közölt definícióját csak erősen leszűkített változatában alkalmazzuk. (Így például az angol nyelvű konferenciakiadványok többségének a címlap verzóján közölt „Proceedings of a Conference . . .” adatait csak a megjegyzésbe írhatjuk, és nem egyéb címadatként az első adatszoportban.)

Gyakorlási periódusunk (és vele együtt az 1985 év) lezártakor formai nézeteltéréseken kívül (pl. szabad-e a címben kettőspontot és dőlt vonalat „tükrözni” a könyv címlapjáról, csupán szóköz elhagyásával megkülönböztetve az utána következő alcím és szerzőségi közlés azonos jeleitől, avagy ez mindenáron elkerülendő? – én az utóbbi elvet vallom az értelmi és esztétikai zűrzavar elkerülésére) tulajdonképpen csak egy „homályos” pont maradt, amit most a nyilvánosság elé tárnék – hátha ezt más olyan könyvnyen megoldotta, mint én szoktam mások problémáit.

Mindig újból felbukkanó, háborúságot okozó ellentét tárgya a *hasonmás* kiadás. „Facsimile edition”-t a bibliográfiai leírás szempontjából az eredeti ISBD/M így definiálja: „Olyan kiadvány, melyben a szöveg főrésze egy korábbi kiadás pontos másolata”. Ezt a meghatározást a magyar szabvány nem szó szerint veszi át, hanem kissé elkődösíti: „Olyan könyv, melynek főrésze egy korábban megjelent kiadvány képileg hű másolata”. Tehát a „szöveg”-ből „főrész” lett (mi egy könyv főrésze? Nem a szövege?) Ennek következtében becsúszik mindenféle egyéb: papírmínőség, kötés, vízjelek, illusztráció, s így aztán a hasonmás kiadás a leírásból el is tűnik, hiszen ennyi követelménynek igen kevés mai kiadvány felel meg. Ezen kívül a kiadók a reprintet és a hasonmás fogalmát önkényesen és következtetlenül használják. Mit tegyen tehát a leíró? Melyiket írja és mikor? Mikor *kötelező* az „Eredeti kiadás” jelölése a megjegyzésben? És melyik eredeti kiadásról van szó? Amelyik a kézben lévő hasonmás-reprint kiadvány eredetije, vagy a *mű első*, eredeti kiadása?

Még néhány gátat kell a gyakorlatban átugratnunk. A formai előírások (írásjelek alkalmazása) következetes betartásának szükségességét mi már a féléves gyakorlás alatt úgyahogy megszoktuk: a revizoron múlik, hogy következetesen be is tartjuk. De még meg kell szokni a rémült gépírónak is az ő szempontjából is jelentős változásokat, s ste:icilek

gyártásához. Ami az ajánlott „pácolási receptet” illeti, az ő esetében könnyebb automatikussá válnia annak, ami mindig egyforma, de előre ezt ő sem hitte el, csak amióta tapasztalja, és ezt a stencilek korrektorainak kell szintén következetesen kierőszakolniuk. A kész cédulák sajnos hosszabbak, gyakrabban kettősek mint voltak. A nagyobb cédula vagy kisebb betűkép nem oldható meg – dehát az élet csupa kompromisszumból áll!

Eredmények? Gondok? Egyelőre nincsenek. Egy 1986 decemberében megírt beszámolóban többet tudnék mondani, ha megérem. Mert azért más az, ugye, amikor nem napi *egy* könyvet kell az új szabványoknak megfelelően leírni, revideálni, hanem a beözönlő valamennyi kiadványt, amelyek, néha úgy tűnik, több nyelven jelennek meg nálunk, mint ahány leírás a napi norma.

Tehát – meglátjuk mi lesz az év végéig. Addig? Egyet mégis csak léptünk. Előre. A könyvtári olvasó, aki bizonyos szempontokból a mai állományhoz nem illő, más kor logikájával felépített katalógusszerkesztéshez szokott, kezdeti ingerültség után megkönnyeb-
bülten fogja belátni, hogy az új nemcsak szebb, hanem könnyebben követhető is lesz.

Így hát – minden jó, ha a vége jó! „Aki nem hiszi. . .”

Az „El Libro Español” humorából